

TOPLUMSAL SORUNLARIN SİYASAL-SOSYOLOJİK BAĞLAMI VE TÜRKİYE

İlteriş Yıldırım

Giriş

İnsan yaşamının kategorik olarak farklı iki düzeyini ifade eden birey/toplum ikililiği, arzu edilebilir bir yaşantı açısından düşünüldüğünde, her iki kategorik düzeyde de vasatın üzerinde el edilmiş niteliklerin olmasını şart kılan bir zorluğa tabidir. İnsan gerçekliği üzerine yeterli ve makul bir kavrayışı olan her birey, arzu edilebilir yaşam diye ifade edilen bu hedefin kolaylıkla elde edilemediğini/edilemeyeceğini bilmektedir. Bu anlamda yaşam; kurallı ve değer yönelimli davranan her birey, her grup hatta her toplum veya ülke için gerçekten emek gerektiren zorlu bir sürece işaret etmektedir. Zorlukların üstesinden gelenler, sözü edilen hedefe ulaşmış olmanın avantajlarını, olanaklarını veya ayrıcalıklarını tecrübe etme şansını –bir anlamda hakkını- elde ederler.

Zorluklar son derece karmaşık bir gerçekliğe işaret ederler. Kaynağı ve şiddeti farklı pek çok zorluk, birey ve toplumların arzuladıkları hayat standartlarına erişmelerine engel teşkil ederler. Bazıları doğanın ortaya koyduğu doğal engeller olarak ortaya çıkarken, bazılarının temelinde birey, grup, toplum, ülke, devlet gibi makro yapılara uzayıp giden yapay bir nitelik taşır. Kısacası bazı zorlukların kaynağı insan edimidir. Hayata boş vermiş bir tembellikten tutun da depresyon veya küresel ısınmaya kadar ya da kötülükle muamele görmüş kötü bir bireyin kendi küçük grubuna verdiği zarar ya da kendi huzursuzlaştırdığı dünyanın ürettiği problemler semptomları karşısında etnosentrik ya da “ülke”merkezci tepkiler veren küresel devletlerin neden olduğu kaos, hep bu zorluğun varyasyonlarıdır.

Zorluklardan bahsederken, her birey ya da toplumun, söz konusu zorluklardan etkilenme düzeyinin de eşit olmadığı aşikârdır. Ekstrem sporlara

ilgi duyan ve hayatına renk katmak için ölümcül düzeyde adrenalin arayan bazı ülkeler ve onların vatandaşları da bu gezegende bulunmakta, çıktığı pazar yerinde patlayan bombadan yaşamını yitirme olasılığı fevkalade yüksek, yani adrenalinin “doğal” olarak yaşıttan hiç eksik olmadığı ülkeler ve onların vatandaşları da bu gezegende, dünyada bulunmaktadır.

Anlaşılabacağı üzere zorlukların belli yer ve zamanlarda toplumsal bir sorun üretme olasılığı çok yüksektir. Hele ki içinde yaşanan zamanda, dünya artık öylesine çarpık bir yerdir ki, -sistem kuramının temsilcilerinin vurguladığı gibi- refah içinde yaşayanlar ve sefaletin türlü biçimlerini tecrübe edenlerin hepsi yaşadığı iyi ya da kötü şeyi aynı sisteme borçludur denilebilir. Arzu edilebilir yaşam şartları, belli yerlerde neredeyse yumak haline gelmiş, girift, komplike toplumsal sorunların baskısı altında bulunmaktadır.

Ancak bilinmektedir ki, insanlık için sorunlar yeni değildir. Her çağda her yerde toplumsal ölçekte, sosyolojik boyutta sorunlar çıkmış ve bunlara karşı mücadele verilmiştir. İnsan gerçekliği öyledir ki, kimi zaman sorunlara karşı boyun eğme, çaresizce kabullenme ya da miskin bir verimsizlik de söz konusu olmuştur ya da olacaktır. Ancak mücadele ve çözüm perspektifinden bakıldığında, insanlığın ortaya koyduğu çok önemli bir toplumsal kurum çıkar ortaya: siyaset. Medeniyetin yükselişine veya çöküşüne, ülkelerin ve toplumların bir yıldız gibi parlamasına veya sönmesine, siyaset kurumu yaptıkları ya da yapamadıklarıyla hatta yapmadıklarıyla eşlik eder. Siyasetin görevini yerine getirmesi, getirmemesi veya getirememesi de artık tesadüflerle, iyi ya da kötü şansla açıklanamaz. Çünkü sosyolojik tahlil, siyasetin hangi durumlarda fonksiyonunu icra edeceğine ya da edemeyeceğine dair sağlam bilgi ve kanaatler sunmaktadır kendiyile ilgilenenlere. Az gelişmiş ya da gelişmiş yörelerde, bloklarda toplumsal sorunların aşılmasına ya da onlara boyun eğilmesine neden olan yine toplumsal faktörlerle ve göstergelerle siyasal işleyiş arasında işlevsel bir bağ kurmak siyaset sosyolojisinin temel fonksiyonudur.

Dünya üzerinde birçok ülkenin akademilerinde siyasal sosyolojik çözümlemeler yapılmak suretiyle, her toplum kendi entelektüel birikimiyle sorunlarını çözümlemeye ve çözmeye gayret göstermektedir. Ancak hiç kuşkusuz bu süreç bile her ülkede aynı kalite ve işlevsellikle cereyan etmemektedir. Tabii ki bu durumda yine ülkenin sosyo-ekonomik, kültürel vb. şartlarıyla ilgilidir.

Bu çalışmada, toplumsal düzeni tehdit eden sorunlarla ilgili siyaset sosyolojisinin temel kavram ve yaklaşımlarıyla birlikte makul bir teorik ve kavramsal değerlendirme yapılmaya çalışılacak ve bu değerlendirmenin ışığı altında toplumsal sorun ve siyasal işleyiş formülasyonu Türkiye ve Türk toplumuna ilişkin temel bazı tespitler yapılmaya çalışılacaktır.

Toplumsal Düzen ve Toplumsal Soruna İlişkisine Genel Bir Bakış

Çalışmanın başında da belirtildiği gibi fikri ve entelektüel bir değerlendirme yapmaya gerek kalmadan bütün insanların yaşamda rahat, huzurlu, konforlu, iyi bir hikâye oluşturmaya çalıştığı sabittir. Ailesinden veya toplumundan bu manada kendisine iyi veya kötü ne türlü miras kalırsa kalsın (kişinin içinde bulunduğu sosyoekonomik standartlar), herkes iyi bir yaşamı kendi için ve hatta daha önemlisi çocukları için kurgulamaya çalışmaktadır. Bu formülasyon, belli sapmalar olabilirse de insanlığın büyük bir çoğunluğu için geçerli olduğu ifade edilebilir.

Ansiklopedik düzeyde tanım vererek başlanacak olursa, bir tanıma göre toplumsal düzen kurumların, grupların ve değerlerin bir toplumu istikrarlı ve düzenli tutmak için işbirliği içinde nasıl çalıştığına gönderme yapan bir kavramdır. Bu terim, tüm toplumsal bileşenlerin dağılmak yerine ilerlemek için nasıl birlikte çalıştığını ifade eder (study.com).

Toplumsal düzen kavramının iki farklı anlamda kullanılabileceği söylenebilir: Bir biçimiyle kavram, belirli toplumsal yapılar ve kurumlar sistemini ifade eder. Örneğin antik, feodal ve kapitalist toplumsal düzen derken kastedilen budur. İkinci biçimiyle kavram yani toplumsal düzen, toplumsal düzensizliğin zıttı olarak ele alınır ve mevcut toplumsal yapının üyeleri tarafından kabul edildiği ve sürdürüldüğü istikrarlı bir toplum durumuna işaret eder (en.wikipedia.org).

1944 yılında kaleme aldığı yazısında Frank, toplumsal düzenin uzun yıllar doğanın bir parçası olan mekanizma gibi düşünüldüğünü, sosyal teorisinin de gerekli olan bu düzenin varlığını insanlara öğretmeye yöneldiğini ve ayrıca sosyal araştırmaların bu doğal işleyişi ölçümlemeye çalıştığını ifade etmektedir. Daha sonralarında ise kültür ve bireyle ilgili yapılan çalışmalar sonucunda, sosyal düzeni verili bir düzen olarak kavramak yerine; birey ve grup etkinliklerine kılavuzluk etmek üzere tarihsel olarak fikirlerden, inançlardan, davranış ve duygu kalıplarından inşa edilen bir kurgu olarak kavrama eğilimi gelişmiştir (Frank, 1944:470).

Oxford sözlüğünde toplumsal düzen kavramının Durkheim ve Marx'la ilişkilendirilebileceği ifade edilmekte, Durkheim'ın kolektif bilinçten sosyal farklılaşmaya doğru değişen dayanışma biçimlerine rağmen egoizm üzerindeki ahlaki kısıtlamaları sosyal uyumun temeli olarak gören yaklaşımına vurgu yapılmaktadır. Buna karşılık Marx'ın, toplumsal düzenin kültürel açıklamaları yerine daha materyalist çerçevede zenginlik ve iktidar bağlamındaki eşitsizliklere vurgu yapmasına, çatışmayı da bu anlamda ahlaki bir uzlaşmanın olmamasına rağmen düzenin sürdürülmesi olarak tanımlamasına vurgu yapılmaktadır (www.oxfordreference.com).

Buradan anlaşılacağı üzere, toplumsal düzen Durkheim ve onu takip edenlerce toplumun ihtiyaç duyduğu bir vasat olarak kodlanırken, Marx'a göre ise toplumsal düzen zenginlik ve iktidar eşitsizliklerinin, çatışmayı da alevlendirecek biçimde sürdürülmesi olarak kodlanmaktadır. Kısacası toplumsal düzen; Durkheim'da toplum yararı olarak görüldüğü için olumlanırken, Marx'ta eşitsizlik ve baskının sürdürülmesinin aracı olarak görüldüğü için olumsuzlanmaktadır. Elbette bütün bir insanlık tarihi ya da tek tek toplumların tecrübelerine bakıldığında çatışma, baskı ve sömürünün realitesi yadsınamazsa da, toplumsal düzenin birey ve toplum yararına inşa edilebilecek –her ne kadar inşa edilmesi zor olsa da- ve ütopya olarak da görülemeyecek bir nitelik olduğu da yadsınmamalıdır.

Durkheim, uygun görülen ile yasaklanana, adil olan ile olmayana birbirinden ayırmaya elverişli ölçüler kalmayıp, bu ayrımın bireylerin keyfiyetine bırakıldığında kınanması gereken davranışların bile serbest kaldığını ifade etmekte, böyle bir ahlaki belirsizlik durumunda disiplin veya toplumsal düzenin kurulamayacağını belirtmektedir. Bu kargaşa durumunun hastalıklı bir durum olduğunun açık olduğunu belirten Durkheim, bu düzensizliğin bireysel özgürlüğe olanak sağladığı yönündeki görüşlerin anlamsız olduğunu, bireysel özgürlüğün de ancak bir düzenlemeyle mümkün olduğunu ifade etmektedir. Çünkü özgürlük bile, gücü fazla olanların gücü olmayanların özgürlüğünü ortadan kaldırmayı istediklerinde engellenmelerini sağlayan bir düzenle mümkün olur (Durkheim, 2020:22-23). Her ne kadar Durkheim bu düzenlemeyi, her toplum için söz konusu olan güce dayalı olmak biçimindeki doğa yasasının daha yüce bir yasaya bağımlı kılınmasıyla mümkün görse de –ki burada düzenlemenin öznesi anonimleşmektedir- düzenlemenin insanca bir inşaya bağlı olduğu açıktır (Durkheim, 2020: 23).

Mazman (2008:69), Max Weber'in çalışmalarının incelenmesi durumunda, onun toplumsal düzen konusunda birey arzu ve fikirlerine odaklandığının anlaşılacağını ifade etmekte, bireysel arzuların sonsuz kaosundan toplumsal düzenin nasıl inşa edildiği meselesi için de Weber'in yine bireysel bilinç temelinde çözümleme yaptığını belirtmektedir.

Sözü edilen birey ve eylemini toplumsal gerçekliğin kurgulayıcı gücü olarak ele alan görüşler açısından Weber'in sosyolojideki katkısı son derece önemlidir. Eyleme dayanan ve birey yaşamını belirli bir senaryo çerçevesindeki robotize roller olarak görmeyen bu yaklaşım, toplumsal düzeni, düzene olan ihtiyacı vazgeçilmez olan insanın sorumluluğu ve kabiliyeti olarak değerlendirir.

Sosyolojide yapı-fail ikilemi olarak gelişim gösteren birey ve toplum gerilimi, yapı ve faili de bütünleştiren çağdaş sosyolojik çözümleme örnekleriyle belirli bir uzlaşma formülünün de konusu olmuştur. Ritzer (2012), özellik-

le Çağdaş Avrupa sosyolojisinde yapıyla faili bütünleştiren başlıca örnekler olarak yapılaşma teorisiyle Giddens'ı, habitus ve alan çözümlemesiyle Bourdieu'yu ve yaşam dünyası ve sistem çözümlemesiyle de Habermas'ı takdim eder.

Klasik yapı fail ikilemini, bireyin failliğini yok etmeden yapının birey üstündeki zorlayıcılığının her ikisini de gerçeklik temelinde kurgulamaya çalışan bu örnekler, ifade edildiği gibi yapının davranışa yön vericiliğini kabul edildiği gibi, birey veya grupların da eylemle toplumsal yaşamı şekillendirici, biçimlendirici özelliğini vurgulamış olurlar. Böylelikle toplumsal sorunlar ve siyasal erk bağlamında gerekli olan düzenlemelerin metodolojik olarak tartışılan olanağını, teorik temelde tanımış olurlar.

Sosyoloji biliminin yukarıda kısa ve öz olarak değinilmeye çalışılan metodolojik tartışmalarına, insan ve toplum tasavvurundaki farklı değerlendirmelere rağmen, denilebilir ki; Comte, Durkheim, hatta bir ölçüde Marx'ta dahi naturalistik görüşlere rağmen, toplumsal yaşamı düzenleme ve ona eylemle müdahale etme gerekliliğine ilişkin güçlü bir kanaat olduğu ifade edilebilir. Kaldı ki pek çok sosyolojik ve sosyal bilimsel yaklaşım (yorum-samacılık, etkileşimcilik, yapılaşmacılık, ilişkisel sosyoloji, eleştirel okul vs.) toplumsal düzenlemeye ilişkin birey failliğine ve sorumluluğuna daha fazla vurgu yapmaktadır.

Elbetteki düzenden bahsedilmekteyse, düzensizlik olasılığını da akılda tutmak gerekir. Düzensizliğe karşı düzen istenci, kaosa karşı kozmos, anomiye karşı "nomie" veya toplumsal sorunlara karşı çözüm. İşte sosyolojinin de fonksiyon icra etmek üzere bir parçası olduğu denklem.

Mills (2000:40) kendi sosyoloji anlayışının, büyük kamusal sorunlarla ilgilenmek yerine onlara ilgilenmeksizin küçük sorunlarla ilgili karmaşık kavram yığını oluşturan çalışmalarla ve toplumsal sorunlarla ilgiliymiş imajı yaratıp da metodolojik bir örtü altında bürokratik tekniklerle üretilmiş sözde sosyal bilimcilikten tamamen farklı olduğunu büyük bir vurguyla ifade etmekte ve sahtekârlık olarak nitelediği bu örtülü, ürkek çalışmaların sosyal bilimi buhrana sürüklediğini ayrıca hiçbir toplumsal soruna da çözüm getiremediğinden yakınmaktadır.

Benzer şekilde, eleştirel okulun önemli temsilcileri olan Adorno ve Horkheimer (2010:23-24), Robert S. Lynd'den aktarımla modern sosyal bilimcilerin iki tipi olarak görülen bilginlerin ve teknikerlerin önemli sorunlarla uğraşmaktan imtina ettiklerini veya kendilerinden beklenen kurumsal ödevleri kuvvetle yerine getirdikleri noktasında eleştirmekteler ve bu anlamda akademik sosyolojiyi – ki Adorno ve Horkheimer yine Lynd'in akademiyi, bir huyardan güneş ışını elde etme, domuza binek hayvan olmayı öğretme, tütünden meşrubat elde etme vb. anlamsız projeler üretmeye çalışan Lagado akademisiyle belkii de alaycı bir

tarzla karşılaştırmasına değiniyorlar-, önemli sorunların çözümlenmesine yardımcı olmaksızın, bilgi setlerini üretmeyi fetişleştiren, ne yaptıkları konusunda etkin bir öz sorgulamadan uzak duran ve böylelikle sosyolojinin var oluş nedenini yağmalatan bir imajla kodlamaktadırlar.

Adorno ve Horkheimer (2010:26-27), pozitivist olmaya yeminli olan sosyolojinin eleştirme bilinci kaybetmekte olduğunu ve verili olarak kabul edilmesi gereken şeyin sadece özgür bir toplum, adil bir devlet olduğunu ifade etmektedirler. İnsani şeyleri bizzat kendi anlamlarıyla ölçümlemeyen her şeyin* yüzeysel ve anlamsız olmanın yanında hatalı olacağını da söylemektedirler.

Parsons, her toplumsal sistemde dengenin daima diken üstünde durduğunu ifade etmekte ve dengenin çöküşünün de bilimsel anlamda son derece önemli bir toplumsal olgu olduğunu belirtmektedir (Akt. Swingewood, 1998, 288). Yani toplumsal sorunları konuşmak da en az düzeni tasvir etmek kadar önemlidir. Toplumsal sorunların teorik ve pratik yönden tetkiki, toplumsal yaşam açısından büyük öneme sahiptir.

Meseleye sosyal denge açısından bakan Kessler (1985:196), en iyi düzenin işareti olarak ifade ettiği sosyal dengeyi; zümrelerin, sınıfların ve mesleklerin birbirleriyle çarpışmadan, yan yana, cemiyet bütünü olarak yaşayabilmesi olarak tarif etmektedir. Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere, denge, kaosa götüren toplumsal sorunların ortaya çıkmasına engel olan bir vasat olarak düşünülebilir ve sosyolojinin de bu noktada çok önemli bir işleve sahip olduğu ayrıca ifade edilmelidir.

Giddens da sosyolojinin insanlığa nasıl yardımcı olduğu konusunu izah ederken, sosyoloji vasıtasıyla grupların veya toplumların yaşantısı hakkında bilgi sahibi olunabildiği ve bu sayede onların sorunlarının hakkında daha nitelikli bir kavrayışın hatta başarılı pratik politika uygulamalarının mümkün olduğunu dile getirmektedir. Dahası sosyolojinin, birey ve grupların kendi kendilerini daha iyi anlamasını, neden belirli şekilde davrandıklarını kavramalarını, böylelikle geleceği toplumsal ölçekte daha makul biçimde etkileme olanağını elde etmelerini sağladığını düşünmektedir. Giddens'a göre sosyoloji sadece politikaları tasarlayan güçlü gruplara yardımcı olmakla kalmaz, bunun dışında iktidardan uzak ama sosyolojik bilgiyle kendini aydınlatmış çevreleri, baskı gruplarını da politikalara yön verme şansı verebilir (Giddens, 2005:5-6).

Buradan da anlaşılacağı üzere sosyolojinin önemli toplumsal sorunlara, mazeret üretmeksizin, doğrudan ve etkin bir şekilde eğilmesi gerektiği yönünde makul ve oldukça derinlemesine vurgular bulunmaktadır.

* Burada tabii ki sosyoloji kastediliyor.

Toplumsal sorunların bir tezahürü olarak değerlendirilebilecek anomi kavramını Robert Merton, kültürel norm ve amaçlar ile toplumun mensubu olan bireyleri söz konusu norm ve amaçlarla uyum içinde olmalarını sağlayacak yapılaşmış yeteneklere sahip olabilme imkânı arasında uyumsuzluk olarak tasvir eder. Söz gelimi, Amerikan toplumunda belirgin bir biçimde maddi başarıya önem atfedilmesi söz konusuyken, birçok bireyin bu başarının elde edilmesine olanak sağlayacak meşru araçlardan yoksun olması, sözü edilen anominin örneğidir (Ritzer, 2012:117-118).

Değişimi, toplumsal sistemin devamlılığının zorunlu bir karakteristiği olarak gören Dönmezer (1999: 426) çağdaş toplumların karmaşık değişim süreçlerinde birçok sorunun çıkmasının doğal olduğunu, soruna konu olan değişen olgulara (inançlar değerler, örfler, gelenekler vs.) karşı uyum geliştirmenin de oldukça zor olduğu ifade etmektedir.

Bottomore toplumsal sorunun ne olduğu konusunda iki tanımı karşılaştırmaktadır. Bir tarafta Raab ve Selznick'in

Toplumsal sorun, örgütlenmiş toplumun kişiler arası ilişkileri düzenlemekte başarısızlığa uğradığında; kurumları işlemez, yasalarına uyulmaz olduğunda; bir kuşaktan diğerine değerler aktarılması kesildiğinde; bekleyiş çerçeveleri sarsıntı geçirmeye başladığında ortaya çıkmaktadır. Günümüzde, örneğin, çocuk suçlarına karşı büyük bir ilgi gösterilmesi de, kısmen, bunların suça açılan bir kapı, kişisel güvenlik ve mülkiyet için bir tehdit sayılmasındandır. Ayrıca, bu durum, toplumun gençliğe olumlu toplumsal değerler aşılamadığının da bir belirtisi olmaktadır... Diğer bir deyişle, toplumun kendisinde bu durum bir yıkıntı olarak görülmektedir (Raab ve Selznick, 1964 Akt. Bottomore, 2000:370)

şeklindeki tanımı, diğer yandan Barbara Wootton, Sosyal Bilim ve Sosyal Patoloji adlı eserinde yer alan sosyal patoloji tanımı "önlenmesi için kamu parasının sarf edildiği bütün eylemler; ya da, yapanların cezalandırıldığı; cezalandırılmaması durumunda ise, zararını kamunun çekeceği işler" (Wootton, 1959 Akt. Bottomore, 2000:370).

Bottomore (2000:370) ikinci tanımın toplumsal sorunları belirsizleştiren öznel tartışmalardan kaçınmak nedeniyle gereksiz ve anlamsız bir şekilde toplumsal sorunların kapsamını daralttığını ifade etmekte ve Raab ve Selznick'in tanımını benimsemektedir. Wootton'ın tanımı, toplumsal sorunların sadece eylemlere indirgenerek, konum ve durumların dikkate alınmaması ve sanki sadece devlete karşı suç teşkil eden eylemlerin dikkate alınması gibi bir algıya neden olmaktadır ve Bottomore bu yaklaşımı yetersiz görmektedir.

Bottomore (2000:372) sosyolojik araştırmaların zayıf ve güçsüz temelle dayanan genellemelerden daha fazlasını getirmemesine rağmen sorunlara ilişkin halk arasındaki kanaatlerin de çok anlamlı olmadığını göstermesi bakımından ayrıca politik makamları yanlış tedbirler aramaktan muhafaza

etmesi nedeniyle olumlamaktadır. Ancak bu haliyle de sorunlara karşı pratik çözümler geliştirmenin uzağında olduğunu ayrıca ifade etmektedir.

Toplumsal yaşamının bilinen karmaşası içinden imbikten süzölmüş bil-lurlaşmış bilgiler elde etmenin zorluğu düşünölürse, pratik tedbir veya çö-züm üretmenin de ne denli zor olduğuna dair yeterince sağlaması yapılmış, güçlü bir sosyolojik değerdendirmenin mevcut olduğu söylenebilir.

Bütün bu zorluklara rağmen, insanlığın ahlaki bunalımlarını kritik ettiğı eserinde Lipson (2000:294) hiçbir toplumsal eğilimin deterministlerin iddia ettiğı gibi önceden belirlenmiş bir sonuca doğru değıştirilemeyecek biçimde ilerlemediğini ifade etmektedir. Yani toplum düzenini tehdit eden her tür-lü negatif etkeni düzenli hale getirmek için yapılacak, yapılabilecek ya da yapılması gereken şeyler var denilebilir. Toplumsal sorumlulukları total bir olanaksızlık içine teorik olarak hapsetmenin gereğı de anlamı da yoktur.

Benzer şekilde Popper (2005:244-245) gelişme veya gelişme yasasına ina-nan biri olmadığını, insanlık tarihinde inişlerin ve çıkışların mümkün oldu-ğunu ifade etmekte, toplumsal eleştirinin insanın aklını başına alabilmesi için şart olduğunu ama bunun da hayıflanma şeklinde değil acıyı aşmak için çaba göstermek şeklinde olması gerektiğini vurgulamaktadır. Anlaşılan Popper verimsiz bir karamsarlık yerine verimli bir eleştirelliğı salık vermektedir. Bu da ancak insan iradesi ve eylemini, genel anlamda şartları özellikle de top-lumsal şartları iyileştirmeye, düzenlemeye sevk etmekle mümkün olabilir.

Bu noktaya kadar toplumsal yaşamın birey için nedenli gerekli bir formö-lasyon olduğunu, ancak toplumsal yaşamında sorunlar çıkarma olasılığının yüksek olduğu ve sonuç olarak sorunları bilimsel olarak tetkik ederek onları çözenin de ne denli elzem bir durum olduğuna yönelik değerdendirmeler yapıldı. Düzenleme ve çözümlleme veya çözüme denildiğinde üzerinde önem-le durulması gereken toplumsal kurumlardan birinin siyaset olduğu açıktır. Şimdi siyaset kurumuna yüklenen bu fonksiyonları ve siyaset kurumun top-lumsal faktörlerle ilişki içinde söz konusu fonksiyonlarını icra etme olasılığı üzerinde durulabilir.

Siyasal Sosyolojik Bağlam

Toplumsal sorunların aşılması ve toplumsal düzenin tesis edilmesi nokta-sında elbette ki siyasetin önemli bir fonksiyonu ve sorumluluğı vardır. Sos-yoloji, bilimsel temelde topluma ve toplumsal sorunlara ilişkin bilgi üretme sorumluluğunu üstlenirken, sorunların çözümünde doğrudan bir fonksiyon icra etmesinin mümkün olmadığı aşikârdır. Bu anlamda toplumsal sorunla-rın çözümünde sorumluk ve yetki siyaset kurumundadır. Siyasetin sorunla-rın teşhis ve çözümünde sosyolojiden ne denli yararlandığı önemlidir. Ama bu denklemin kurulmasının oldukça güç olduğunu gösteren siyasal bir tec-

rübeye insanlık sahiptir. Çoğunlukla sorunlara karşı çözüm stratejisi için bilimsel ve sosyolojik verilerden yararlanmak yerine popülist uygulamaların politikacılar tarafından pratik nedenlerle tercih edilmesi birçok ülke ve toplum için alışıldık bir durumdur.

Öncelikle siyasetin tanımını elbette onunla çoğu kez ikame olarak kullanılan politika kavramıyla birlikte etimolojik olarak vurgulamak yerinde olacaktır. Siyaset kelimesi, Arapça siyasa kökünden gelmekte olup, öncelikle seyislik, at bakıcılığı anlamlarına gelmekteyken, devlet yönetme, yönetim anlamlarında da kullanılmıştır (<https://www.etimolojiturkce.com/kelime/siyaset.>). Yine Türk Dil Kurumu Sözlüğünde “devlet işlerini düzenleme ve yürütme sanatıyla ilgili özel görüş veya anlayış” biçiminde tanımlanmaktadır (<https://sozluk.gov.tr/>). Taşdelen (2015:11), kelimenin sâse-yasusu kökünden geldiğini Türkçeye toplumları yönetmek şeklindeki anlamıyla yerleştiğini ifade etmektedir. Bu tanımlardan da anlaşılacağı üzere siyaset kavramı devletin, ülkenin, toplumun yönetimini genel hatlarıyla ifade eden bir kavramdır.

Türkçenin gelişim ve etkileşim dönemleriyle ilgili olarak Çağdaş Türkçede siyaset kavramı gibi yaygınlık kazanmış bir diğer kavram da politika kavramıdır. Her ne kadar politika ve siyaset kavramlarının kabaca demokratik bir özden gelmek ya da gelmemek bağlamında farklı olduklarına yönelik literatürde tartışmalar olsa da bu kavram ikililiğinin ifade edildiği gibi Türkçeye özgü bir ikililik olduğunun altını çizmek gerekmektedir. Eğer gerçekten makul bir fark olsaydı Batı dillerinde siyasete karşılık politikadan farklı bir kavram da kullanılması gerekirdi diye düşünülebilir. Bu tartışmayı daha derinleştirmekten kaçınarak politikanın genel tanımlarına bakılacak olursa; kavramın eski Yunancada politikē texnē yani devlet yönetme sanatı olarak tanımlandığı görülmektedir (<https://www.etimolojiturkce.com/kelime/politika>). Taşdelen (2015:11) kavramın polis, politie gibi kavramlardan geldiğini ve polisin ise kenti oluşturan vatandaşların toplantısı anlamında kullanıldığını ifade etmektedir.

Fransız Littre sözlüğündeki sekiz tanımdan birinde siyaset devletlerin yönetimine ilişkin bir bilim olarak tanımlanmakta, siyasal sıfatı ise kamusal işlere ilişkin olan biçiminde açıklanmaktadır. Fransız akademi sözlüğünde ise “siyaset bir devleti yönetme ve diğer devletlerle olan ilişkilerine yön verme sanatına ilişkin her şeyin bilgisi” olarak tanımlanmaktadır (Duverger, 2014: 19). Fichter, siyaseti, kamu düzenini sağlama ve genel yönetimi sağlama işlevini yerine getiren bir kurum olarak ifade etmekte ve bu haliyle insanlığın varlığı ile paralel bir olgu olarak nitelemektedir (Akt. Aydın,1997: 143). Kapani, politika için çatışmacı ve düzen vurgusu olan iki farklı görüşten söz etmektedir. Buna göre politika bir görüş için toplumda yaşayan insanlar arasında çatışma, mücadele ve kavga anlamına gelmekteyken, karşıt görüşteki için politika özel çıkarlara karşı koyarak genel yararı sağlamak ve ortak

iyiyi oluşturmak anlamına gelmektedir (Kapani, 1988: 17-18). Görüldüğü gibi siyaset isim olarak, sıfat olarak (siyasal) veya kurum olarak, bilim olarak, bilgi olarak ve eylem olarak tanımlanabilmektedir. Bu farklı nitelermelere karşın kavrama yüklenen ortak özellik, toplumların veya topluluklarının ortak hayatına ilişkin bir düzenleme çabası olarak ifade edilebilir.

Bu noktada siyasetin tanımlarındaki bir hususa dikkat çekmek gerekir. Siyasetin tanımlarının genel karakteristiği olan toplumu, devleti düzenleme veya yönetme konusu, toplum, toplumsal düzen ve toplumsal sorun kavramlarını çözümlerken bireyin failliğine yapılan göndermelerle uyum içindedir. Kısacası siyaset ve politika kavramları çözüme, düzenlemeye, yönetmeye yaptığı vurgularla naturalistik, pozitivistik, dışsal olarak belirlenmiş bir yaşamın figüranı olan, edilgen insan imajıyla ters düşmektedir. Siyaseti önemsemek, insanın fail imajını tanımak, iradi olarak bir şeyler yapabilme yeteneğini tanımak anlamına gelir.

Aristo, insanı, siyasal yaşam içinde benliğine kavuşan ve insanlaşan bir hayvan olarak nitelemek için zoon politikon kavramını kullanır. Yani Aristo insanın hayvani tarafını aşmasını ancak politik düzeyde örgütlenmesi ve bir düzen inşa etmesiyle mümkün görür (Sunar, 1999:66). Sezer (2005:126), bu durumu, insanın diğer canlıların aksine doğada en donanımsız varlık olduğunu, tek donanımın ise sorunları çözüme tasarımını mümkün kılan akıl olduğunu belirtmekle tasdik etmiş olur.

İnsan, doğal donanımlarıyla uyamadığı doğaya yenik düşmemek için siyasal karakterini bilinçli bir biçimde aktifleştirebilme yeteneğine sahiptir. Böylelikle diğer biyolojik varlıklardan ayrılarak, siyasallaşmak suretiyle türünün ayırt edici işlevini icra etmiş olur. Sözü edilen bu donanımı yani akli kullanmamak da bir tercih olarak yine insan için söz konusudur. Bu durumda, siyasete atfedilen yönetme ve düzenleme gibi işlevler yerine tembellik, miskinlik, maruz kalınan sorunlardan bir türlü sıyrılammamak şeklinde kısacası doğanın çıkardığı zorluklara boyun eğmek gibi sonuçlar geçerli olmaktadır.

İnsan ve toplumun oturtması gereken düzenin aslında ne kadar zor olduğunu anlamak bakımından bazı çözümler dikkat çekicidir. Örneğin entropi yaklaşımı buna örnek olarak sunulabilir. Entropi, evrenin giderek artan düzensizliğinin ölçüsü olarak tanımlanmaktadır (www.oxfordreference.com). Sistemdeki kaosu anlatan kavram, istatistikten teolojiye çok çeşitli alanlarda kullanılır (tr.wikipedia.org/).

Balandier (2021:36) bütün toplumlarda içkin olarak var olan siyasal iktidarı, toplumları tehdit eden entropiye karşı koymanın zorunlu bir sonucu olarak takdim etmektedir. Yani entropi bütün evreni olduğu gibi toplumsal yaşamı da düzensizleştirme eğilimi şeklinde ortaya çıkmakta, buna karşı direnç de siyasal iktidarın temel fonksiyonu olarak tasvir edilmektedir.

Entropi yaklaşımının gerçekten de basit bir takım akıl yürütmelerle ne kadar makul olduğunu anlamak zor olmasa gerektir. Kendi haline bırakıldığında, düzenleyici bir etkinliğin ve iradenin kapsamı dışında bırakıldığında pek çok şey gibi toplumsal yaşamın da kaosa sürükleneceğini anlamak zor olmayacaktır. Bu yüzdendir ki birçok toplum, ülke ya da devlet, kendini düzenli hale getirebilmek için çok boyutlu politik etkinlikleri, eylem stratejilerini hayata geçirmek için didinip durmaktadır. Entropi diye ifade edilen tehdidin varlığı, sadece bir vehimden ibaret olsaydı, sözü edilen tedbirlerin, eylemlerin, düzenlemelerin ve tabii ki siyasaların/politikaların da pek bir anlamı olmazdı. Düzenin kendini kolaylıkla düzensizliğe sevk edeceğini bilen insan ve toplumlar, emeğe, gayrete ve çalışmaya son derece önem vermekte, siyaseti de bu formülün önemli bir parçası olarak tasarlamaktadır.

Bu emeği ortaya koyan/koyabilen toplumlar olduğu gibi bu konuda başarısız olan, dışsal etkilerin de vasıtasıyla başarı şansını yitiren pek çok toplum bulunmaktadır. Bugünün dünyasında toplumları çeşitli ölçütlere göre sınıflandırma noktasında çeşitli denemeler olduğu bilinmektedir. Örneğin Duverger (2014:298) adlandırmadaki ideolojik tartışmalarda değinmekle birlikte az gelişmiş ve gelişmiş toplumların siyasal sistemlerini iki ayrı kategori olarak ele almaktadır.

Gelişmişlik veya az gelişmişlik, siyasal anlamda ifade edilen düzenleme etkinliği ile de yakından ilgilidir. Kabaca bakıldığında gelişmişlik siyasete atfedilen düzenlemenin başarılı bir şekilde ortaya konduğu, konabildiği, belki engelle karşılaşmadığı toplumlara gönderme yaparken, az gelişmişlik bu noktada çoğu zaman düzenleme ve yönetsel anlamda başarısızlıkla ilintili toplumlara gönderme tapmaktadır. Az önce de ifade edildiği gibi, kavramların kurgulanmasında, kullanılmasında, tercih edilmesinde Batı veya Avrupamerkezci ideolojik yaklaşımların etkisi olsa da, bu çalışmada sözü edilen ideolojik etkinin farkında olmakla beraber kavramları olabildiğince gerçeklikle var olan bağlarına istinaden kullanma eğilimi söz konusu olacaktır. Bu anlamda az gelişmişlik ve gelişmişlik kavramlarını ve bunların ifade ettikleri kategorizasyonu, bir yandan modernliğin, sanayileşmenin, kalkınmanın olağan bir tezahürü olarak görüp, kavramların gönderme yaptığı nesnel durumları kabul etmekle birlikte, diğer yandan meselenin emperyalizm gibi süreçlerle de ilintisini unutmamak suretiyle bu kavramların kullanılmasına ilişkin belirli şerhleri koymanın gerekliliği de ifade edilmelidir. Kısacası ne azgelişmişlik nesnel eleştiriler dışında bir hor görme aracı olarak ne de gelişmişlik nesnel tespitlerin dışında bir yüceltme aracı olarak ele alınamaz.

Bu çerçevede nesnel tespit olarak ifade etmek gerekirse, Duverger'nin belirttiği bazı olgusal durumlara işaret edilebilir: Azgelişmiş toplumların hemen hemen hepsinde nüfus, seçkin azınlık ve niteliksiz geniş halk kitlesi

şeklinde ikiye ayrılmış durumdadır. Çoğunluğu köylü karakteri taşıyan bu toplumlarda verimsiz bir tarım meşguliyeti toplum genelini temsil eden bir karakteristik olarak belirir. Dünya genelinde bebek sağlığını iyileştiren şartların yaygınlaşmasına rağmen doğurganlık hızının geleneksel tonda devam etmesi, az gelişmiş diye ifade edilen toplumların pek çoğunun nüfus patlamasını da genel bir karakteristik olarak taşımasına neden olmaktadır. Eğitimin sözlü ve geleneksel karakteri, okuryazarlığın düşük seyretmesine neden olmaktadır. Nüfus yoğunluğu açısından pastanın büyük kısmını ifade eden kırsal alanlarda yoksulluk kıskacındaki geniş halk kesimleriyle, varlığını sürdürmeye devam eden toprak sahipleri geleneksel, muhafazakâr ideoloji etrafında birleşirken, nüfusun nispeten küçük bir kısmını oluşturan kentler, seçkin azınlıkla zayıf bir işçi sınıfının kentlilik temelinde modern ideoloji çevresinde birleşmesine tanıklık eder. Bu farklı birleşme kombinasyonu eşliğinde genelde az gelişmiş ülkelerde otoriter siyasal rejimler dikkat çeker (Duverger, 2014:299-302). Buna karşın gelişmiş toplumlar, nüfus içinde az gelişmiş ülkelere özgü yarılmanın olmadığı bilakis nüfusun giderek türdeşleştiği, benzeştiği toplumlardır. Bu toplumlar, teknik ilerlemenin emeğin verimliliğini önemli ölçüde artırdığı, doğaya karşı kurulan egemenliğin çok güçlendiği ve bu sayede yaşam düzeyinin çok geliştiği ülkeler ve toplumlardır. Nüfusun benzeşmesi elbette modernlik ve kentlilik temelinde gerçekleşmekte, okur-yazarlık, sefaletin giderilmesi, ekonomik refah, uzayan ortalama ömür, kısalan çalışma süresi, sosyal güvenlik bu toplumların tanımlayıcı özellikleri haline gelmiştir (Duverger, 2014:306-307).

Elbetteki Duverger'nin siyaset sosyolojisi adlı kitabını yazdığı 1967 yılına dayanan bu tespitlere göre dünya ciddi anlamda değişimler yaşamıştır. Ancak sözü edilen bu sınıflandırmanın tamamen anlamını yitirdiğini, ortadan kalktığını, az gelişmiş diye ifade edilen toplumlar açısından sorunun tamamen ortadan kalktığını ifade etmek olanaksızdır. Adına her ne denilirse denilsin, az gelişmiş kategorinin ödev ve sorumlulukları devam etmekte, Duverger'nin tespit ettiği türden sorunlara maruz kalan, dünyada ciddi bir popülasyon ve ülke olduğu tespiti de yapılmalıdır. Bu anlamda dünya hala bütün sömürünün ve çelişkinin ortadan kalktığı bir gezegen değildir. Az gelişmiş ülkeler ortaya koyacakları siyasetle kendi sorunlarını kendileri çözebilmelidir.

Değinilmesi gereken bir başka konu; Bottomore (2000:379) tarafından ifade edilen ve toplumsal sorunların karmaşık bir nedenler bileşkesine sahip olması ve birbirleriyle de ilişki içinde olması konusudur. Buna göre sorunların çok çeşitli ve birden fazla nedeni olabilir. Bunun yanında bir sorunun çözümü, öncesinde başka sorunları çözmeyi gerektirebilir. Ayrıca bir sorunu çözmek, başka sorunları da çözebileceği gibi, bir sorunu çözmek başka sorunların ortaya çıkmasına da neden olabilir. Benzer şekilde Sezer (2005:127), sorunlara karşı üretilen yeni çözümlerin, tarihin akışının ve toplumların ge-

lişmesinin temelini teşkil ettiğini ifade etmekte ve süregiden sorun-çözüm denkleminin önemine vurgu yapmaktadır. Kısacası toplumlar açısından önem arz eden şey, sürekli çözüm üretebilme gücüdür ki düzen ya da çözüm, her neyse, bu nitelikler için insanın düzen oluşturan ve çözüm üreten özelliği olarak siyasete bu çalışma da yeterince vurgu yapılmıştır.

Görüldüğü gibi sorunlar gerçekten de yumak gibidir, çetrefil ve karmaşıktır. Bu anlamda sorunların karmaşası, az önce az gelişmiş toplumlar için ifade edilen sorunların ne denli karmaşık olabileceğini de göstermektedir. Otoriter siyasal sistemle, sorunlarla karmakarışık hale gelmiş toplumun genel nitelikleri arasında bağ vardır. Bu nokta, tam da siyaset sosyolojisinin temel formülasyonunu da belirginleştiren noktadır. Siyasal işleyiş ile toplumsal sorunlar ve genel toplumsal karakteristikler arasında güçlü bir ilişki vardır. Sözgelimi okuryazarlık ve nitelikli eğitim konularının sorun olduğu bir toplumda demokratik ve verimli bir siyasal işleyiş beklemek, toplumsal sorunların kolaylıkla çözümünü beklemek mümkün değildir. Bu anlamda siyaset sosyolojisinin işlevinin, sürekli düzenleme ve sorun çözme görevleri atfedilen siyaset kurumunun kendine yakıştırılan bu işlevleri, her hangi bir toplumda yerine getirip getiremediğini o toplumda etkin olan toplumsal faktörlere atıfta bulunarak açıklama girişimidir denilebilir.

Siyaset Sosyolojisi Açısından Türkiye’de Toplumsal Sorunlar ve Siyaset

Türkiye güçlü potansiyellere, nispi olarak yüksek bir nüfusa, derin bir tarihsel geçmişe, dinamik bir kültüre sahip bir ülkedir. Aynı şekilde Türk toplumu, sözü edilen niteliklere sahip olması nedeniyle sosyolojik bağlamda niteliksel ve niceliksel açıdan karmaşık hale gelmiş, belli ölçüde modernite ile şekillenmiş buna karşın gelenekle bağı da tam anlamıyla kopmamış bir toplum olarak nitelendirilebilir.

Türk toplumu, gelişme ve kalkınma bağlamında, karmaşık tarihsel dinamiklerle olan bağı nedeniyle renkli, tartışmalı, belli açılardan oldukça gelişme göstermiş ancak bazı açılardan kronikleşmiş problemlere de oldukça fazla bağlanmış bir toplumdur. Gelişmişlik veya az gelişmişlik gibi -yukarıda Duverger’nin (2014) görüşleri vasıtasıyla değinilen- kategorik ideal tiplerce tam temsil edilemeyecek bir toplumsal tecrübe olarak Türk toplumu, yüksek gelişme potansiyelleri ile bu potansiyellerin karşılığı olmaması gereken toplumsal sorunları bir arada tecrübe etmektedir. Sözgelimi hatırı sayılır başarılarla imza atmış köklü yükseköğretim kurumlarına sahip olmasına rağmen, sınavlarda çok sayıda öğrencinin sıfır puan alması gibi tartışmalar yaşanması veya önemli bir turistik varış yeri ve turizm ülkesi olmasına hatta büyük ekonomiler endeksleri içinde yer almasına rağmen kronikleşmiş bir kayıt dışı ekonomi olması sözü edilen çelişkilerin bazı temel örnekleridir.

Bu noktada siyaset kurumunun bütün bu olup bitenlerle yani toplumsal sorunlarla ilgili olması bağlamında Türk siyasetinin de Türkiye'deki toplumsal sorunlarla ilgisinin siyasal sosyolojik temelde çözümlenmesi gerekir. Bu çalışmada vurgulanmaya çalışılan siyaset sosyolojisi-toplumsal sorunlar ilgisi, son olarak Türk toplumu özelinde bazı tespitlerin yapılmasıyla sürdürülecektir.

Türkiye'de Kanıksanmış Üç Sorun Örneği

Burada Türkiye'de sıklıkla meydana gelip de, çözümünü konusunda herhangi bir hassasiyet ya da kamuoyu gündemi oluşmayan, oluşsa da çok etkili olmayan, bu yüzden hala devamlılık gösteren bazı toplumsal sorunlardan üç örnek üzerinde durulacaktır. Bu üç örnekten ikisi trafikle ilgili diğeri de eğlence ve kutlamalarla ilgilidir. Trafikle ilgili olan ikisinden ilki, damperi açık olan kamyonların üstgeçit gibi yaya trafiğinin yoğun olduğu yerlere çarpması sonucunda oluşan maddi ve can kayıplı kazalarla ilgili diğeri de adeta efsaneye dönüşmüş "freni patlayan kamyonlar"ın karıştığı maddi ve can kayıplı kazalarla ilgilidir. Diğer örnek ise düğün ve çeşitli kutlamalarda silah patlatılmasıyla oluşan can ve mal kaybıyla ilgilidir. Bu sorunların, yasal düzenleme gereken, yasal düzenleme varsa denetim ve ceza uygulamaları ile kontrol altına alınması gereken, eğitim ve kültür gibi kurumların çeşitli fonksiyonları ile de bireylerin sosyalizasyonu temelinde ek çözümler üretilmesi gereken sorunlar olduğu ifade edilebilir. Ancak bu sorunların yıllardır belirli bir frekansla devamlılığını sürdürmesi, bir kısmıyla da siyaset kurumunun sorumluk alanına giren düzenlemelerde yeterli bir seviyenin tutturulamadığının da göstergesi olmaktadır.

Suç teşkil eden bu örnekler açısından Doğan, suç ve suçluluğun hukuki olduğu kadar sosyolojik, iktisadi, siyasi bir fenomen olduğunu vurgulamakta, buna karşın suçla mücadelede temel organın devlet olduğunu ifade etmektedir. Devletin görevi ise eğitim, adalet ve güvenlik olmak üzere üç temelde belirmektedir (Doğan, 2007:162).

Özellikle siyaset açısından bakıldığında, siyasetin ideolojik kavga ve tartışma haline gelerek, siyasete ilişkin tanımlarda da görüldüğü gibi ortak kamusal yaşamı düzenlemeye ilişkin işlevinin büyük ölçüde göz ardı edildiği durumlarda, siyaset alevli bir münazaranın konusu ve çerçevesi haline gelirken, toplumsal yaşamı tehdit eden sorunlara karşı da çaresiz bir kabullenme gerçekleşmektedir. Maalesef Türkiye'de de bu formülasyon, belirli bir ölçüde geçerlik arz etmektedir. Toplumsal yaşamı iyileştirecek düzenlemeleri, siyasi rekabetin konusu haline getirmek yerine partiler ve ideolojiler üstü bir mesele olarak ele almak, toplumsal yaşamı böylesi patolojilerden arındırmaya girişmek, politikacıların, sivil yurttaşların, kadınların ve erkeklerin, gençlerin ve yaşlıların vb. kısacası toplumun bütün fertlerinin ve kesimlerinin yarına

olacaktır. Bu aynı zamanda medeni gelişmenin bir parçası olacak hatta medeni gelişme önünde bir engelin de ortadan kaldırılması anlamına gelecektir. Böylelikle, ülkeyi, toplumu, şehri, köyü, mahalleyi, sokağı vb. rahat ve mutluluk içinde yaşanan mekânlar haline getirmek, acı hikâyelerin yerine güzel hikâyeleri ikame etmek de mümkün olacaktır.

Bahsedilen örneklerle dönülecek olursa; ilk olarak trafikte iki özel sorundan biri olan hareket halinde damperi açık kamyonların sebep oldukları kazalara ilişkin değerlendirmeye bakılabilir. Damperi yani kasası açık olan kamyonların neden olduğu kazalara bakılacak olursa;

Tablo 1 ¹ : Damperi Açık Olan Kamyonların Neden Olduğu Kazalar					
	Tarih	Yer	Maddi Hasar	Yaralanma	Ölü
1	21.09.2010	Afyonkarahisar	x	1	3
2	03.09.2014	İstanbul/Avcılar	x	4	1
3	07.09.2014	Bursa	x	1	-
4	21.02.2017	Bursa	x	-	2
5	11.01.2018	Bursa	x	1	1
6	13.04.2018	Rize	x	-	-
7	02.06.2018	Ankara/Gölbaşı	x	11	-
8	25.09.2019	Düzce	x	2	-
9	16.10.2020	Sivas	x	-	1
10	27.03.2023	Samsun/Tekkeköy	x	1	-
11	09.04.2021	Bartın	x	-	1
12	17.08.2021	Kocaeli	x	-	-
13	06.11.2021	Denizli/Çardak	x	-	-
14	23.11.2021	İstanbul/B.Çekmece	x	-	-
15	16.04.2022	İstanbul/Kağıthane	x	-	-
16	01.08.2022	Bursa/Gemlik	x	-	-
17	11.06.2023	Bursa/İnegöl	x	1	-
18	10.07.2023	İstanbul/Sultanbeyli	x	1	-
19	31.08.2023	İzmir	x	1	-
20	12.09.2023	İstanbul/Sarıyer	x	-	-

¹ Tablo 1 ve sonraki sayfalarda yer alan Tablo 2 ve Tablo 3'teki veriler Google Arama Motoru'nda ilgili kelime aramalarıyla ortaya çıkan haberlerden derlenmiştir. Bu tabloları oluşturmaktaki asıl amaç, istatistiklerle artış- azalış gibi detaylı değerlendirmeler yapmanın dışında, basit bir aramayla ortaya çıkan ve sorunun sürekli aktif olduğunu delillendiren ve gözler önüne seren verileri paylaşmak olmuştur.

Damperi açık halde hareket eden kamyonların neden olduğu ve ölümlerle sonuçlanan kazalara ilişkin bilgiler yukarıda Tablo 1’de verilmiştir. İlginçtir ki bu olaylara ilişkin basında yer alan haberlerin, sık sık gerçekleşen vakaları vurgulamak adına “yine” vurgusuyla manşetleştirildiği görülmektedir.^{2**}

Cumhuriyet Gazetesi’nde yer alan bir haberde, dikkat çekici seviyeye ulaşan damperli araç kazalarında sorunun tam olarak neden kaynaklandığı sorgulanmakta, şoförlerin sorunu sistemsel hata olarak değerlendirmelerine karşın mekanizmayı üreten ustalar, sorunun şoförlerin dikkatsizliğinden ve ihmallerinden kaynaklandığını belirtmektedir (<https://www.cumhuriyet.com.tr/turkiye/damper-kazalari-ustalar-insan-hatasi-soforler-sistem-hatasi-diyor-1927367>). İsnatların çeşitliliği içinde yapılması gereken, yıllarca dikkatleri çekecek şekilde varlığını sürdüren bu sorunun tam olarak kimlerden ve nelerden kaynaklandığını siyasi, adli, denetimsel düzeyde çözümlemek ve sorunu kabul edilebilir düşük yoğunluklar noktasına kadar baskılamaktır.

Bu sorunun, Türk insanının trafikte kuralları ve tedbirleri hiçe sayan ihmalkâr tavrıyla yakından ilgili olduğu açıktır. Bunun dışında çalışma ve dinlenme süreleri, kazaları tetikleyebilecek diğer faktörlerin de göz önünde bulundurulması ve denetlenmesi gerekmektedir. Ancak kurallara uyma konusunda toplumsal bir zihniyet dönüşümüne gerek olduğu da açıktır.

Güngör (2000:99) sosyal hayatın problemlerinden söz ederken, bir arada yaşayan ve buna mecbur olan bireylerin birbirleriyle münasebetlerini iyi düzenlemeleri gerektiğini, ahlaki ölçütlerin de buradan doğduğunu ifade etmektedir. Zira bireylerin biraya gelmeleri söz konusu olmasaydı ahlaki ölçülere de gerek kalmazdı. Bu doğrultuda Güngör (2000:103) medeniyeti de, insan ilişkilerinde her türlü şiddetin ortadan kalkması, tavır ve hareketlerin yumuşaması, ilişkilere saygı ve sevginin egemen olması şeklinde tanımlamaktadır. Trafikte de en azında saygılı davranışlar, öteki bireyleri önemseyen davranışlar, kazaların ve trafik sorunlarının yoğunluğunu azaltacaktır. Ama bunun için Doğan’ın da (2007) belirttiği gibi siyasal temelde devletin, eğitim gibi temel alanlarda bireylerin erdemlere ve değerlere yönelimli olarak yetişmesi için gerekli düzenlemeleri hassasiyetle gerçekleştirmesi gerekir.

Meseleye dindarlık ve dünya görüşü temelinde yaklaşan Günay (2005:615) Türk toplumunda, geleneksel sözlü kültüre dayalı din anlayışından kaynaklanan ve dünyayı, yaşamı, pek de öyle zengin ve geniş bir perspektiften algılayamayan dünya görüşünün, değişimler karşısında bireyleri zayıf bıraktığını ifade etmektedir. Elbetteki Günay’ın tartıştığı mesele çekirdekten bir

² Bu yöndeki haberlere örnek için bkz. <https://www.tgrthaber.com.tr/gundem/yine-acik-unutulan-damper-kazasi-35194> (24.09.2023). <http://sahadakiler.com/yine-acik-damper-kazasi/> (24.09.2023).

teoloji tartışması olsa da meselenin sorumluluk, ahlak ve disiplin üretmeyen kaderci yaklaşımlarla ilintisini kurmak zor değildir. Hayatı ciddiye almadığı için, kusurlarını da ciddiye almayan birey tipinin neden olduğu sorunların çözümlenmesi açısından bu nokta son derece önemlidir.

Bir diğer kanıksanmış, klişe sözlerle geçirtilen ve ciddi maddi ve can kaybına neden olan kaza şekli freni patlayan kamyonların kazalarıdır. Öncelikle burada da her şeyden önce ihmaller söz konusuyken, meselenin efsaneleştirilip, kestirilemez hatta kötü şansın neden olduğu olaylarmış gibi sunulması, kazalardaki sorumluluk ve suçların muğlaklaşmasına neden olmaktadır. Aşağıda Tablo 2’de söz konusu kapsamda gerçekleşen kazaların ne kadar ağır kayıplara neden olduğu görülmekle birlikte kazaların tarihsel döngü içinde frekansından hiçbir şey kaybetmediği de anlaşılmaktadır.

Tablo 2: Freni Patlayan Kamyonların Neden Kazalar					
	Tarih	Yer	Maddi Hasar	Yaralanma	Ölü
1	20.08.2022	Mardin/Derik	x	26	20
2	14.05.2023	Hatay/Belen	x	20	3
3	22.08.2023	Ankara	x	2	-
4	22.08.2023	Yozgat/Yerköy	x	3	-
5	09.09.2023	Kahramanmaraş	x	24	6

Her ne kadar freni patlayan kamyon şeklinde –efsaneleştirilerek ve biline mezlik iliştilerle ifade edilse de bu yönde makul bir teknik izah olmayıp, sorunun çoğunlukla, fenni muayeneleri ve periyodik bakımları yapılmayan, yönetmeliklerde belirtilenden daha fazla yüklenmiş, yüküne göre durma mesafesini aralayamayacağı kadar sürat yapan araçlarla ya da uyku konusunda gerekli tedbirleri almayan şoförlerle hatta şoförleri belirli sürelerde seferlerini tamamlamaya zorlayan iş organizasyonlarıyla ilgili olduğu bilinmektedir. Bu nokta da, bu kazalara ilişkin söylemlerde maddeye ilişkin efsanevi yakıştırmalar yapmak yerine –freni patlamak gibi-, ihmali ile probleme neden olan birey tavrı, tutum ve davranışlarına yönelik söylemler –bakımı yapılmayan araç vs.- geliştirmeye yönelmek gerekir. Hepsinden önemlisi bu kargaşanın bir türlü düzene dönüşmeyişinde farklı kategorik sorumluluklar taşıyan idari ve tabii ki politik özneleri de irdelemek gerekir.

Akıl ve iradenin tamamen devre dışı kaldığının göstergesi olan bir başka sorun da düşün merasimlerinde eğlence ve gösteri amaçlı kullanılan silahlar nedeniyle gerçekleşen yaralama ve ölüm olaylarıdır. Aşağıdaki tablo, bu konuda da ihmalkâr, ciddiyetsiz ve kuralsız tavrın neden olduğu ağır maliyeti gözler önüne serilmektedir. Çeşitli düzeydeki çağrılara rağmen, bu konuda da tıpkı trafik örneklerinde olduğu gibi sonuç alınamamakta, içinde bulunan 2023 yılında da dahi olayların sıklıkla gerçekleştiği anlaşılmaktadır.

Ne kadar acıdır ki, hayattaki en önemli ve coşkulu merasimlerden biri olan düğünleri trajediye döndüren bu olaylar, yaşanmış onca acıya rağmen yıllar geçse de engellenememektedir. Bu noktada, bu sorunun da devamlılığı sağlayan ihmallerin nereden kaynaklandığını tespit etmek ve sorunu ortadan kaldıran nihai düzenleyici temel rolü ortaya koymak siyaset kurumunun sorumluluğundadır. Elbetteki siyasete yüklenen sorumluluk sadece politikacılara değil, etkileşim içinde her birey ve grubun, bütün toplumsal kategorilerin birbirini karşılıklı şekillendirdiği etkileşim süreçlerinde siyaseti de belirli bir kaliteye erişirmesi gereken bütün bir topluma da aittir.

Tablo 3: Düğün Merasiminde Maganda Kurşunu				
	Tarih	Yer	Yaralanma	Ölü
1	06.08.2015	Kahramanmaraş	1	1
2	14.11.2021	Çorum	-	2
3	07.08.2022	Giresun	1	-
4	11.09.2022	Tokat	-	1
5	09.10.2022	Kastamonu	-	1
6	11.03.2023	Çankırı	1	1
7	23.04.2023	Çorum	-	1
8	27.08.2023	Isparta	1	-
9	02.09.2023	Samsun	-	1
10	17.09.2023	Kilis	-	1

Bu noktada meselenin siyasetle ilgili kısmında durmak gerekmektedir. Sözü edilen sorunlar çok uzun -on yıllar- boyunca etkili olmuş ve toplumsal yaşamı tehdit eden sorunlar olarak varolagelmıştır. Sorunların kaynağı olan bireyler eğitim ya da kültürel çerçevede rehabilite olmadıkları gibi, zararlı olan bu eylemlerinden geri çekilmek, gerektiği durumlarda örneğin trafik özelinde dikkatli olmak, tedbirli olmak gibi melekeleri de geliştirmedikleri, olayların sıklıkla devam etmesinden anlaşılmaktadır. Magandalık ya da ihmalkârlık olarak ifade edilen bu davranış ve tutumların değişmesi noktasında siyasete atfedilebilecek, yasama, yargı ya da denetleme gibi fonksiyonlarda caydırıcı bir formülün üretilmesi şarttır. Aksi takdirde söz konusu sorunlar, sanki kaderine terk edilmiş birer alan olarak görülebilir. Böyle bir başıboşluk durumu ise, siyasete sürekli atfedilen ortak toplumsal yaşamın düzenlenmesi veya kamu düzenin sağlanması gibi hedeflerle taban tabana zıt bir duruma işaret eder. Böylesi bir durum tam olarak entropiye yenik düşmektir. Basit gibi görünen ancak bireylerin, ailelerin hatta yarın kimin başına geleceği de belli olmadığı için bütün bir toplumun sağlığını, huzurunu, konforunu ve mutluluğunu tehdit eden bu sorunları ciddiye almak gerekir. Denetimler, ihlaller, suç ve ceza formülasyonu dışında “ötekini” önemseyen

özverili ve kuralları özümsemiş birey tipi için gerek topyekûn toplumun gerekse siyasi organizasyonun eğitim çerçevesinde de çok önemli görevleri olduğunu unutmamak gerekir.

Meselenin bir başka boyutu ise bireysel sorumluluk duygusunu belirsiz hale getiren ve istenmeyen sonuçlar üreten davranışların bütün sorumluluğunu kendi dışındaki varlıklara –topluma, Tanrı’ya, şartlara- atfeden bir kader inancına sahip birey tipidir. Bu birey tipiyle de bu sorunları aşmanın imkânı bulunmamaktadır. Bu birey tipinin de etkileşimci bir çerçevede ve elbetteki siyasal düzenlemelerin çeşitli biçimleriyle dönüştürülebileceği unutulmamalıdır.

Sonuç olarak toplumda kaos ihtimalini derinleştiren bu tür sorunlara özellikle siyaset kurumunun lokomotif rolüyle müdahale etmesi ve ek olarak sorunların ortaya çıkışını engelleyecek toplumsal vektörlerin (eğitim, ahlak, aile vs.) aktif ve güçlü hale gelmesini sağlayacak düzenlemeleri de özveriyle gerçekleştirmelidir. Aksi takdirde belirtilen sorunlara karşı kayıtsız kalmış, başta yürütme organı olmak üzere bir siyaset kurumu, siyasetçi profili, diğer yönetsel kuvvetler (yasama, yargı vs.), siyasetin az gelişmiş ülkelere has, problemleri olan bir yapıya sıkışmasına neden olur. Bu durumda vaziyeti daha çok tasvir edebilecek anahtar kavramlar da; seçkinlik, çatışma, toplumsal kutuplaşma, az gelişmişlik, yoksulluk vb -elbetteki bunların tamamen toplumsal yaşamda devre dışı kalması beklenemez- kavramlar olacaktır.

Tütengil (1980:203) az gelişmişliğin aşılabilmesinin, toplumun kendi gerçekliğini görmesini ve bunun bilincine varmasını sağlayan bir toplumsal uyanışla mümkün olacağını ifade etmektedir. Bu anlamda sadece buradaki üç örnek olgu ile sınırlı olmayan toplumsallaşmış, yaygınlaşmış sorunları aşabilmek için politika/siyasetin -adına ne denilirse denilsin- öncülük ettiği etkin düzenlemelere ihtiyaç duyulduğu ifade edilebilir.

1961 yılında kaleme aldığı “Center and periphery” başlıklı yazısında Shils, modern batılı toplumlardaki bireylerin, atalarının hiçbir zaman hissetmedikleri kadar kendilerini toplumun bir parçası olarak hissettiklerini ve buna bağlı olarak topluma bağlılık duygusuyla ve toplum kurallarına uymaya yönelik ahlaki bilinçle sivil toplum haline geldiklerini belirtmektedir. Shils, Modern Batılı bireyin Antik Yunan demokrasisindeki aristokratik vatandaşlıktan daha güçlü bir vatandaşlık düzeyine kavuştuğunu ifade etmektedir (Shils, 1961). Bu çözümleme politik olarak merkez ve çevrenin bütünleşmesine ve bu sayede siyaset kurumunun medeni gelişim ve sivil topluma dayalı olarak elde ettiği verimliliğe işaret etmektedir. Türkiye’de tarihsel bir arka plan eşliğinde yapılan merkez ve çevre kopukluğu tartışmaları açısından bakıldığında, gündelik yaşamı ciddi anlamda sorunlu hale getiren, yukarıda ele alınan cinsten ve kronikleşen sorunların önemle üzerinde durulması gerektiği ifade

edilebilir. Çözümlemeyen ve kronik hale gelen sorunlar –örneğin trafik sorunu-, medeni gelişim ve sivil toplum bağlamında siyaset kurumunun işlerliği noktasındaki tartışmaları alevlendirecek, gündelik yaşamın kamusal sorunları ile siyaset kurumu arasında bir çelişkiyi gündemde tutacaktır. Bu yüzden, etkileşim içinde toplumun ve siyaset kurumunun çözüm üreten gücünü ortaya koymak, büyük önem taşımaktadır.

Sonuç

Bu çalışmada ele alınan tartışmalar ışığında denilebilir ki, insan davranışları üzerinde tasarımda bulunan bir varlıktır. İnsan gerçekliğini, doğa yasalarıyla, içgüdülerle, deterministik zorunluluklarla, kesinlik ve kararlılıklarla açıklamanın imkânı yoktur. İnsan, birey olarak, küçük veya büyük gruplar olarak, geniş toplumsal kategoriler ve nihayet topyekûn toplum olarak belirli yaşam tecrübeleri oluşturmaktadır. Bu yüzden ki, davranışların üzerindeki bu birey-toplum ilişkiselliği vasıtasıyla iyi-kötü, doğru-yanlış seçimler yapabilmek, davranışların/toplumsal eylemlerin sonuçlarına da katlanmayı gerektirir. Arzu edilen ya da edilmeyen bütün toplumsal formlar, sonuç olarak insan realitesinin inşası, emeği, gayretiyle şekillenmekte ya da bütün bu yapıcı emeğin verilmediği durumlarda ortada tembellik veya gayretsizliğin ya da aşılamayan dışsal zorlukların neden olduğu sefalet kalmaktadır.

İnsanın çözümcü doğasına bu kadar vurgu yapmak, sosyolojik ve toplumsal ölçekte siyaset kurumuna vurgu yapmayı gerektirir. İnsanın düzenleyebilen bir varlık olması, onun politik/siyasal karakterinin yansımasıdır. Bu anlamda ortak kamusal/toplumsal sorunların çözümünde anahtar rol siyaset kurumundadır. Elbette sorunları çözmek –siyaset yapmak- mekanik, yalın süreçler değildir. Birçok toplumsal faktör, sorunların çözümü yerine, çatışmanın, çelişkinin, sömürünün, eşitsiz rekabetin güçlenmesi yönünde etkide bulunmaktadır. Birçok yer ve zamanda siyaset kurumu sözü edilen olumsuz vasatların çözümü bir yana problemlerin sürdürülmesine hizmet eden patolojiler geliştirmiştir. Bunu kavrayabilmek için siyasi düşünce tarihi ve siyasal tarihlere bakmak yeterli olacaktır. Ancak elbetteki hedef, birçok filozofun ya da insanlığın çeşitli düşünsel kaynaklarının öngördüğü gibi ortak iyiyi zor da olsa bulmak ve onu gerçekleştiren düzenlemeleri, siyaseti yapabilmektir.

Siyaset sosyolojisi, bu noktada belirtilen hedefe varılıp varılmaması, siyasete atfedilen işlevlerin gerçekleşip gerçekleşmemesini, yine toplumsal faktörler temelinde çözümlemeye çalışmaktadır. Eğitimin güçlü olduğu toplumda siyasetin refahı geliştirmesini ya da eğitimin dibe vurduğu toplumlarda siyasetin işlevleri yerine patolojiler üreten bir kurum haline gelmesini tespit edebilmek siyaset sosyolojisinin asli işlevidir. Bu anlamda siyasal sistemlerin, az gelişmiş, yarı gelişmiş veya gelişmiş ülkelerin çeşitli toplumsal karakter-

ristiklerinin ürünü olarak şekillendiğini bilmek gerekmektedir. Anomik bir toplumda, siyasetin sorun çözmesini beklemek de çok anlamlı olmayacaktır.

Türk toplumu, tarihine, kültürüne ve güçlü potansiyellerine rağmen kimi içsel kimi de dışsal çeşitli zorlukların da etkisiyle, toplumsal emeğin harekete geçtiği ya da geçmediği, geçemediği durumların etkisiyle çeşitli toplumsal sorunlar tecrübe etmektedir. Bu anlamda burada da ilk bakışta vülgarize edilmiş bir çözümleme örneği gibi görülebilecek ancak aslında tamamı hesaba katıldığında toplumsal yaşamı ciddi şekilde tehdit ettiği görülmesi gereken çeşitli sorunlara değinilmiştir. Bu anlamda Türk siyasetinin Türkiye'deki kanıksanmış gibi ağılanması mümkün olan sorunlara düzenleyici kimliği ile müdahale etmesi gerekir. Trafik sorunu, kayıt dışı ekonomi sorunu, çevre sorunu, eğitim sorunları, çalışma hayatına ilişkin sorunlar, kentleşme sorunları, ekonomik sorunlar, jeopolitik sorunlar, göç sorunu vs. hep bu çerçevede değerlendirilmelidir. Asıl bütün bunların belki de temelinde yer alan bireye ilişkin duygu, tutum ve davranışları da kapsayan zihniyet sorunlarını da dile getirmek gerekir. Ancak bu yazıda hep vurgulanageldiği gibi bütün bu toplumsal yapı dönüşümünü etkileşim içinde de olsa sağlayacak temel kurumlardan biri ve belki de en önemlisi siyaset kurumudur. Siyasal sosyolojik bağlamda Türk toplumunun ve Türk siyasetinin; ürettiği çözümler yanında, az gelişmişliği çağrıştıracak ve evrensel entropik eğilimin tezahürü olarak görülebilecek sorunların pençesine düşmemek adına, burada sözü edilen çok önemli hayati görevleri ve ödevleri olduğu da unutulmamalıdır.

Kaynakça

- Adorno, T. & Horkheimer, M. (2010). *Sosyolojik Açılımlar*, M.S. Durgun ve A. Gümüş (Çev.), Ankara: Bilgesu Yayınları.
- Aydın, M. (1997). *Kurumlar Sosyolojisi*, Ankara: Vadi Yayınları.
- Balandier, G. (2021). *Siyasal Antropoloji*, D.Çetinkasap (Çev.), 3. Basım, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Bottomore T. B. (2000). *Toplumbilim*, Ü.Oskay (Çev.), 6. Basım, İstanbul: Der Yayınları.
- Doğan, M. (2007). Suçla Mücadele ve Ceza Adaleti Politikaları Bağlamında Kurumlar Arası Eşgüdüm Eksikliğinin Toplumsal Maliyeti, N.Özerkmen (Çev.), (s.162-193), *Toplumsal Sorunlara Sosyolojik Bakışlar*, Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Dönmezer, S. (1999). *Toplumbilim*, 12. Bası, İstanbul: Beta Basın Yayım.
- Durkheim, E. (2020). *Toplumsal İşbölümü*, Ö.Ozankaya (Çev.), 4. Basım, İzmir: Cem Yayınevi.
- Duverger, M. (2014). *Siyaset Sosyolojisi*, Çev. Şirin Tekeli, İstanbul: Varlık Yayınları.
- Frank, L.K. (1944). What Is Social Order? American Journal of Sociology , Mar., 1944, Vol. 49, No. 5 (Mar., 1944), pp. 470-477
- Giddens, A. (2005). *Sosyoloji*, C.Güzel (Haz.), Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Günay, Ü. (2005). *Din Sosyolojisi*, 6. Baskı, İstanbul: İnsan Yayınları.
- Güngör, E. (2000). *Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak*, 3. Basım, İstanbul: Ötüken Yayınları.

- Kapani, M. (1988). *Politika Bilimine Giriş*, 4. Baskı, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Kessler, G. (1985). *Sosyolojiye Başlangıç*, Z. F. Fındıkoğlu (Çev.), 2. Baskı, İstanbul: İ.Ü. İşletme İktisadi Enstitüsü Yayınları.
- Lipson, L. (2000). *Uygarlığın Ahlaki Bunalımları*, J. Çam Yeşiltaş (Çev.), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Mazman, İ. (2008). Max Weber and Emile Durkheim: A Comparative Analysis on the Theory of Social Order and Methodological Approach to Understanding Society, *Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: X, Sayı: 1, Ocak 2008, s.67-84.
- Mills, J. W. (2000). *Toplumbilimsel Düşün*, Ü. Oskay (Çev.), İstanbul: Der Yayınları.
- Popper, K. (2005). *Daha İyi Bir Dünya Arayışı*, İ. Ata (Çev.), 2. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ritzer, G. (2012). *Modern Sosyoloji Kuramları*, H. Hülür (Çev.), Ankara: Deki Yayınları.
- Sezer, B. (2005). Tarihte Toplumlara, E. Eğribel ve U. Özcan (Ed.), (s.123-130), *Tarihte Doğu Batı Çatışması Semavi Eyice'ye Saygı*, İstanbul: Kızılelma Yayınları.
- Shils, E. (1961). Centre and periphery, In *The Logic of Personal Knowledge: Essays Presented to Michael Polanyi*, Routledge & Kegan Paul, 1961, (pp. 117-30). <http://readingtheperiphery.org/shils/> (24.09.2023).
- Sunar, İ. (1999). *Düşün ve Toplum*, Ankara: Doruk Yayınları.
- Taşdelen, H. M. (2015). *Siyaset Sosyolojisi*, 4. Baskı, İstanbul: Kocav Yayınları.
- Tütengil, C. O. (1980). *Az Gelişmenin Sosyolojisi*, İstanbul: Ülken Yayınları.
- <https://study.com/learn/lesson/social-order-overview-examples.html#:~:text=Social%20order%20is%20how%20institutions,forward%20rather%20than%20fall%20apart.> (04.09.2023)
- <https://www.cumhuriyet.com.tr/turkiye/damper-kazalari-ustalar-insan-hatasi-soforler-sistem-hatasi-diyor-1927367> (20.09.2023)
- https://www.google.com/search?q=d%C3%BC%C4%9F%C3%BCn+silah+magan-da&sca_esv=566330112&sxsrf=AM9HkKlmpI5XLleuiIRVOoOcv0RGO4ye_g%3A1695075193900&ei=ecsIZc_INtWqxc8P5NS62A0&ved=0ahUKEwiP6bKWl7WBAXVVFEDHWSqDtsQ4dUDCBA&uact=5&oq=d%C3%BC%C4%9F%C3%BCn+silah+magan-da&gs_lp=Egxnd3Mtd2l6LXNlcnAiFmTDvMSfw7xulHNpbGFoIG1hZ-2FuZGEyBRAhGKABSP4ZUJcIWJkYcAB4ApABAjgBhgGgAYYHqgEDMS43uAED-yAEA-AEBwgIEEAAYR8ICBRAAGIAEwgIGEAAAYFhgewgIIECEYFhgeGB3CAgcQIRigARgK4gMEGAAGQYgGAZAGCA&scient=gws-wiz-serp#ip=1 (19.09.2023).
- https://www.google.com/search?q=damperi+a%C3%A7%C4%B1k+kamyon+kaza&source=lmns&bih=611&biw=1366&hl=tr&sa=X&ved=2ahUKEwjQrvbX-rSBAXVdnP0H-HWiNB80Q_AUoAHoECAEQAA#ip=1 (19.09.2023).
- https://www.google.com/search?q=freni+patlayan+kamyon+kaza&sca_esv=566330112&sxsrf=AM9HkKnhWtbjMKQXlKPLaniz-lJoyYwn-7g%3A1695073212786&ei=vMMIZcjKL_2C9u8Ptru2gAU&ved=0ahUKEwjImN-3lj7WBAXV9gf0HHbadDVAQ4dUDCBA&uact=5&oq=freni+patlayan+kamyon+kaza&gs_lp=Egxnd3Mtd2l6LXNlcnAiGmZyZW5pIHBhdGxheWFuIGthbXlv-biBrYXphMgUQABiABDIGEAAAYFhgeSK0nUOEWEIcWcAF4AJABAjgBcKABm-gSqAQmWlJW4AQPIAQD4AQHCAgoQABiKBRIwAxDwgIIEAAAYgAQYsAPCA-gkQABgHGB4YsAPCAggQABgWGB4YD8ICChAAGBYYHhgPGARiAwQYASBBi-AYBkAYK&scient=gws-wiz-serp (19.09.2023).

- <https://www.oxfordreference.com/search?q=entropy&searchBtn=Search&isQuickSearch=true> (17.09.2023).
- <https://www.tgrthaber.com.tr/gundem/yine-acik-unutulan-damper-kazasi-35194> (24.09.2023).
- <https://www.oxfordreference.com/display/10.1093/oi/authority.20110803100515334> (04.09.2023).
- https://en.wikipedia.org/wiki/Social_order (04.09.2023)
- <https://www.etimolojiturkce.com/kelime/siyaset>. (14.09.2023).
- <https://www.etimolojiturkce.com/kelime/politika> (15.09.2023).
- https://tr.wikipedia.org/wiki/Entropi#cite_note-1 (17.09.2023).
- <https://sozluk.gov.tr/> (21.09.2023).
- <http://sahadakiler.com/yine-acik-damper-kazasi/> (24.09.2023).